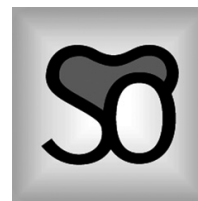


Sõnar – idee ja rakendus

Martin Ehala

Tartu ülikooli professor



Mõte luua Sõnar tekkis 2010. aasta septembris pärast ühe haridustehnoloogilise loengu kuulamist. Loengu põhisõnum oli, et haridustehnoloogia tulevik on pigem nutitelefones kui personaalarvutites. Sellest innustunult hakkasin mõtlema, kas oleks midagi, millega mobiiltelefon saaks aidata just emakeeleõpetuses. Selle juurdlemise peale mingil hetkel see Sõnari mõte tuligi.

Sõnar on eesti õigekirja mobiilirakendus, üldjoontes nagu õigekirjakäsiraamat nutitelefonis, kuid põhimõtteliselt teistsuguse töö-põhimõttega. Traditsiooniline õigekirjakäsiraamat esitab reeglid õigekirjasüsteemist lähtuvalt, mis on kasutajale tülikas, sest ta ei tea täpselt, millises alapeatükis ta oma probleemile lahenduse leiab. Sõnar on üles ehitatud kasutaja õigekirjaprobleemidest lähtuvalt. Rakendus esitab lihtsaid valikvastustega küsimusi, mis juhivad kiiresti (üldjuhul kolme valiku järel) õige reeglini.

Teine oluline uuendus puudutab terminoloogiat. Traditsiooniline õigekirjakäsiraamat kasutab sageli üsna spetsiifilisi grammatikatermineid. Sõnaris esitatakse määratlused kõigile arusaadavas keeles koos illustreerivate keelenäidetega, see muudab valikute tegemise kergeks. Kuidas traditsiooniline õigekirjakäsiraamat vormistada nii, et see oleks algoritmi kujul ja eeldaks võimalikult vähe grammatikaterminite tundmist, nõudis päris põnevat nuputamist ja see oligi minu jaoks ehk ettevõtmise kõige haaravam osa.

Vaatleme näiteks muutumatute sõnade kokku- ja lahkukirjutuse probleemistikku. Traditsioonilises õigekirjaõpetuses alustatakse selle probleemi lahendamist sõnaliikide tundmaõppimisega. Kui nimisõnu, omadussõnu, arvsõnu ja tegusõnu on suhteliselt lihtne eristada küsimuste abil (*kes, mis, missugune, mitu, mitmes, mida teeb*), siis määr- ja kaassõnade eristamine on väga keeruline, sest kaassõnade puhul ei ole ühtki mõistlikku küsimust, millele need vastaks, ja määrsõnade jaoks on küsimusi liigagi palju. Sõnaris on sellest probleemist lihtsalt mööda mindud sellega, et muutumatud sõnad on defineeritud eituse kaudu:

nad on sõnad, mis pole ei nimi-, omadus- ega tegusõnad. Sõnari kokku- ja lahkukirjutuse menüü esimesel lehel on see esitatud järgmiselt:

Mida väljendab viimane sõna nendest sõnadest, mille kokku- või lahkukirjutust soovid teada?

- Arvu (Kui palju? Mitmes?)
- Kohta
- Omadust (Milline? Missugune?)
- Tegevust (Mida teeb?)
- Nähtust, asja, olendit (Kes? Mis?)
- Midagi muud

Seega, kokkukirjutusprobleemi lahendamiseks tuleb kõigepealt analüüsi teel tuvastada sõnaühendi viimase sõna sõnaliik. Kui analüüsiv sõna ei väljenda arvu, omadust, tegevust, nähtust, asja, olendit ega ka kohta (kohanimede kokku- ja lahkukirjutuses on oma reeglid, mis erinevad oluliselt tavaliste nimisõnade reeglitest), siis valib kasutaja valiku *midagi muud* ja ta juhatatakse muutumatute sõnade kokku- ja lahkukirjutuse menüü esimesele lehele:

Mis on sõnaühendi viimane sõna?

- pool, poole või poolt (sealpool, metsa pool)
- kombel, moodi või viisi (õnnekombel, koera kombel)
- peal, peale või pärast (kõigepealt, päeva pealt)
- mööda või pidi (teed pidi, kättpidi)
- jõul, väel või teel (mõtte jõul, särgi väel)
- korral või puhul (tulekahju korral, otsakorral)
- jooksul või kestel (elu jooksul, päeva kestel)
- Midagi muud

Taas tuleb analüüsida sama sõna, seekord juba konkreetsete näidetega võrreldes. Loomulikult ei ole mõtet esitada menüüs loendit kõigist muutumatutest sõnadest – see muudaks Sõnari lihtsalt sõnaraamatuks. Kuid väikese hulga sagedaste ja keeruka kokkukirjutusega sõnade esitamine loeteluna muudab analüüsiprotsessi kindlasti kiiremaks ja lihtsamaks. Vaid siis, kui probleemne juhtum ei kuulu n-ö kriitiliste sõnade hulka, tuleb kasutajal teha veel kord valik *midagi muud* ning otsida edasi:

Mis iseloomustab seda sõnaühendit?

- Terviku tähendus erineb osade tähendusest (üle käte \neq üle käte, vastuoksa \neq vastu oksa)
- Terviku tähendus on lähedane osade tähendusele (pärituult \sim pärituult, paljapäi \sim palja päi)
- Tervik puudub, esimene sõna täpsustab viimast (väga suur, hilja õhtul)

Ja alles sellel lehel esitatakse muutumatute sõnade kokku- ja lahkukirjutuse üldreeglid. Ka siin on kasutatud välistamistaktikat – üldreeglid ei ole mõtet esitada menüü esimesel leheküljel, sest neil on palju erandeid. Seega, kasutaja peab oma analüüsiga erandid enne välistama. See nõuab ehk mõnikord veidi pikemat analüüsi, kuid aitab vähendada vea võimalust. Samasuguste põhimõtete järgi on korrastatud kogu õigekirjareeglistik, välja arvatud täheortograafia. Täheortograafiat Sõnaris üldse pole, sest selle eest kannab juba hoolt arvuti õigekirjakorrektor ehk speller.

Olen omaette hakanud Sõnaris kasutatud esitusviisi kutsuma semantiliseks ortograafiaks, sest ta lähtub reeglite sõnastamisel kõigjal, kus võimalik, tähendustest, mitte grammatilistest struktuuridest. Sama süsteemi olen praegu edasi arendamas gümnaasiumi praktilise eesti keele töövihikutes. Pean seda väga põhimõtteliseks uuenduseks, mis aitab viia õigekirjareeglite esituse sellisele kujule, mis on kasutajale intuiitiivselt mõistetavam ja millest tõenäoliselt enamik mittefilolooge nagunii intuiitiivselt lähtub.

Sõnar muudab kindlasti mugavamaks korrektset keelekasutust väärtustava inimese elu, kuid veelgi suurem on selle võimalik mõju emakeeleõpetusele. Loodetavasti kujuneb Sõnar emakeeleõpetuse lahutamatuks töövahendiks samamoodi nagu taskukalkulaator matemaatikaõpetuses. Ja kui õpilastel kujuneb koolis süstemaatiline sõnarikasutamise harjumus, muudab see kaugemas tulevikus korrektsemaks kogu ühiskonna keelekasutuse.

